

STADSHOLMEN

FAGGENS KROG 1

Gaveliusgatan 5 A-D

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 ÖSTRA STENHUSET**
- 2 VÄSTRA STENHUSET**
- 3 TRÄHUS**
- 4 SOPRUM**
- 5 UTHUS**
- 6 STALL**

BILD PÅ DET VÄSTRA STENHUSET ÅR 1933. (A190/56)

Faggens krog var en välkänd plats för Stockholmare under det sena 1700-talet. Anledningen var främst att den omskrevs av nationalskalden Bellman, som tillsammans med sina vänner besökte gården för att njuta av sällskap, kägelspel, dryck och den lantliga idyllen.

Men gården har brukats till mycket mer genom åren, ursprungligen låg här Petter Fagges trädgårdsodling, under 1800-talet en textiltillverkning och sedan bostäder. Idag består fastigheten av tre bostadshus vars nuvarande karaktär präglas av en ombyggnad 1802. Husens placering, proportioner och volym omkring en gårdsplan vittnar om boendemiljön omkring sekelskiftet 1800. Gården representerar de få bevarade 1700-tals krogar/vårdshusmiljöer som förr fanns i stort mått runtom i staden. Byggnaderna har till stor del bevarad planlösning från 1800-talet och tack vare varsamma renoveringar finns mycket av den äldre inredningen bevarad. Här finns bland annat ett unikt understrukt tegeltak bevarat över hus nr 1 och 3. Till fastigheten tillhör två uthus från mitten av 1800-talet och ett stall från sekelskiftet 1800.

Fastigheten Faggens krog 1 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Vita Bergen hette på 1600-talet Kråkeberget och var genom sin ansehliga höjd lämpligt för väderkvarnar. I den oländiga terrängen bosatte sig under 1700-talet fattiga människor som arbetade i traktens fabriker och här låg flera utkantskrogar, varav Faggens krog är den mest kända. Boendeförhållandena i den då omfattande kåkbebyggelsen var usla och under sent 1800-tal omnämns de kala Vita Bergen som "stadens fattigaste och mest vanlottade trakt." De sociala problemen föranledde flera välgörenhetsinitiativ från privat håll. Mest känd är Elsa Borg, "Vita Bergens

VY FRÅN GATAN MOT DET VÄSTRA STENHUSET SOM UPPFÖRDES ÅR 1802 SOM FABRIKSBYGGNAD. FOTO. J MALMBERG.

drottning”, som drev ett skyddshem för unga kvinnor i Groens malmgård.

Från stadens sida lades området ut som park på 1880-talet. Parken var en i raden av så kallade bergsparker som anlades i samband med malmarnas utbyggnad. På dessa platser som ansågs för svåra att bebygga skulle stadsborna kunna uppleva ett stycke natur. Genom utfyllnader och plantering med inhemska träarter skapades en tillrättalagd parknatur där man till skillnad mot tidigare parker fick beträda gräsmattorna. I Vita Bergen påbörjades utfyllnaden med jordmassor 1888 och planteringen pågick från 1895 till 1924.

I och med uppförandet av Sofia kyrka 1903-1906 revs en del av den äldre bebyggelsen men en opinion med stadsfullmäktigeledamoten Anna Lindhagen i spetsen lyckade sätta stopp för de omfattande rivningar som skulle krävas för att anlägga en monumental trappa från Renstiernas gata till kyrkan. Lindhagen låg också bakom anläggandet av de delvis bevarade Barnängens koloniträdgårdar, en av stadens första, år 1906 och hon motionerade 1913 om

att Vita Bergen skulle förklaras som kulturresevat. Beslutet kom att dröja till 1956.

I samband med att Renstiernas Gata sprängdes ned i berget på 1930-talet bröts Vita Bergens samband med Nytorget och några hus tvingades rivas. Rivningar kom också till stånd i samband med breddningen av Skånegatan på 1920-talet och vid anläggandet av parkens lekplats på 1930-talet. På 1940- och 50-talen gjordes kompletteringar i parken på initiativ av stadsträdgårdsmästare Holger Blom i syfte att ytterligare förstärka parkens användbarhet. Avtrycken från den så kallade stockholmsskolans parkbyggande är stenmurar, trappor och friluftstestern från 1954.

I parkens nordvästra hörn och längs dess kanter finns idag en sammanhängande småskalig trä- och stenhusbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Med variation i husens form och storlek och med plankomgärdade trädgårdstäppor ger bebyggelsen en bild av hur den minst reglerade av stadens bebyggelse tidigare kunde te sig. Upprustningen av byggnaderna påbörjades på 1960-talet.

VY ÖVER FAGGENS GÅRD FRÅN NORDVÄST. FOTO. J MALMBERG.

HISTORIK

Trädgårdsodling

År 1702 köpte Petter Fagge tomtmark av Isac Meijters arvingar. Petter som var trädgårdsmästare hade för avsikt att använda marken för trädgårdsodling. Tomten sträckte sig enligt Tilleus karta från 1733, från nuvarande Gaveliusgatan 5 till Skånegatan i norr. Gränserna i öst och väst var ungefär desamma som dagens.

Värdshuset "Faggens krog"

Petter Fagge avled år 1729 och efterträddes av sin son, även han kallad Petter Fagge. Fagge den yngre började efter några år att sälja drycker till trädgårdens besökare och fick år 1731 tillstånd "att få sälja dricka åt främmande, som kom till honom". Trädgårdsodlingarna minskade vartefter krogverksamheten tilltog. År 1738 avled Fagge den yngre och gården såldes. År 1760 ägdes den av borgaren och trädgårdsmästaren Erik Nordström. Under hans tid kom Faggens krog att ha utvecklats till ett värdshus. I en mantalslängd från 1760 stod att Eric Nordströms

bodde på gården med fru och fyra barn och drev en krog för egen räkning. Eric Nordström var svärfar till Ulla Winblad, Bellmans sångmö. Bellman som vid tiden var en kändis i Stockholm, gjorde krogen vida känd då den omnämndes i Fredmans epistel nr 55. Krogverksamheten fortsatte under hela 1700-talet, dock under nya ägares regi.

Östra stenhuset uppförs (hus nr 1 på kartan)

Den första kända handlingen över östra stenhuset är från år 1769. Då låter Eric Nordströms barn försäkra det nybyggda huset av sten innehållande tre rum med bjälktak, vind och tegeltak. På tomten stod redan två mindre trähus, ett trähus med en sal, kammare och förstuga, så kallad enkelstuga, samt ett trähus med två rum och två källargrunder. Några år senare, år 1793, ansökte tomtens nya ägare Styckjuntaren Petter Örthegren om förhöjd brandförsäkring. Stenhuset hade nu byggts på med en våning (troligtvis år 1785) och interiören beskrivs mer ingående. Bottenvåningen innehöll nu två rum med panelade tak och gröna kakelugnar. Den andra våningen hade

DET ÖSTRA STENHUSET ÄR SAMMANBYGGT MED ETT HUS AV TRÄ SOM I SINA ÄLDSTA DELAR PÅ BOTTENPLANET RYMMER TVÅ MINDRE OCH SAMMANBYGGDA TIMMERHUS FRÅN 1700-TALET. FOTO. J MALMBERG.

en ingång via en stentrappa och innehöll fyra rum med gipsade tak och kakelugnar. Däröver låg en vind och tegelklätt tak. Nocken, takfoten och gavelskivorna var klädda med järnplåt. Tomten omgavs av plank och staket med portar.

En textilfabrik uppfördes (hus nr 2 på kartan)

År 1802 köpte stofffabrikören Emanuel Lewin Faggens krog. Han lät då utföra en grundlig renovering av de äldre byggnaderna samtidigt som det västra stenhuset (hus nr 2 på kartan) uppfördes på en tidigare befintlig iskällare. Det nya huset hade en våning och vind. Första våningen inreddes som fabrikslokal med panelat tak och järnkakelugn. Entrén placerades i den norra gaveln med en utanpåliggande trappa som även gick till vinden. 50 år senare ville den dåvarande ägaren, maskinisten Meurling bygga om sitt stenhus från fabrikslokal till bostadshus. Huvudentrén flyttades till den västra fasaden med en förstuga innanför på stengolv. I bottenvåningen låg tre rum med kakelugn, ett med kamin och ett kök med spis och järnspis. Övre

våningen inreddes med förstuga och två rum med kakelugn samt två kök med järnspis.

Ombyggnad av gårdens äldre timmerhus (hus nr 3 på kartan)

De äldsta boningshusen av timmer och korsvirke som låg på gården renoverades år 1802. Husen byggdes på med en våning och försågs med ett nytt gemensamt tegeltak med det östra stenhuset. Det nyreparerade huset var dels timrat, dels panelat och dels av korsvirke med brädor. Bottenvåningen innehöll en förstuga, tre rum med kakelugnar och ett kök. Övervåningen hade två kallrum med vind.

Senare förändringar

Från mitten av 1800-talet och fram till idag har byggnaderna i huvudsak inhytt bostäder med undantag från ett av rummen på det östra stenhusets övre plan där det varit en affär med ingång från Gaveliusgatan. I en mantalsuppgift från 1869 framkommer en av hyresgästerna, arbetskarlen Carl Wilhelm Öberg hustru Clara Jonsdotter hade mjölkmagasin i

KÖKSINREDNING I DET ÖSTRA STENHUSET MED MURAD SPIS FRÅN 1700-TALET. FOTO. J MALMBERG.

det östra stenhuset. Det står även att det i fastigheten bodde 31 personer i åtta lägenheter, förutom ägaren A. Meurling med hustru Gustafa Dorotea. Tomten var ofri och tillhörde Danvikens hospital fram till år 1885 då sjukhuset förvärvade egendomen och sålde den till Stockholms Stad år 1932.

Upprustning och renovering

I slutet av 1970-talet befann sig byggnaderna i mycket dåligt skick. År 1987 genomfördes en ombyggnad av det västra stenhuset. Huset ombyggdes till bostad för en familj med nya badrum och kök. År 1998 genomfördes en ombyggnad och renovering av det östra huset och trähuset i samarbete med Stockholms stadsmuseum. Renoveringen utfördes varsamnt med beprövade tekniker och material. Det ovanliga understrukna taket lades om med traditionella metoder. Tre lägenheter inrymdes i byggnaden med nya platsbyggda kök och badrum. Fönster och dörrar renoverades och i det västra stenhuset renoverades fönstren år 2013. På gården byggdes en ny

trappa av tjärat virke från gatan ner till gårdsplanen och gårdsplanen gjordes delvis om.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Östra stenhuset (nummer 1 på kartan)

Huset har två våningar och vind. Det står på en putsad och gråmålad gråstenssockel med en fasad i gulmålad slätputs, samt kraftig takfris. Fönstren är kvadratiska med en mittpost och två spröjsade bågar. Alla fönster har innanfönster, några med näbbslag och haspar från 1700-talet. Entrédörren har liggande pärlspont och smidda bandgångjärn, troligtvis från 1800-talets andra hälft. Taket är brutet och klätt med enkupigt tegel med två putsade skorstenar. I sydväst finns en farstukvist på trästolpar klädd med locklistpanel, gröna fönsterbågar och täcks av ett plåttak. Troligtvis tillkommen någon gång efter år 1913.

Västra stenhuset (nummer 2 på kartan)

Huset har två våningar, källare och vind. Sockeln är

DÖRRPARTI MED FYRA UTANPÅLIGGANDE FYLLNINGAR OCH ÄLDRE KAMMARLÅS. FOTO. J MALMBERG.

gråputsad och fasaden gulputsad med en kraftig takfris. I den södra fasaden finns två ankarjärn. Fönstren är kvadratiska med en mittpost och spröjsade utåtgående bågar samt innanfönster. Några fönster har äldre näbbslag, troligtvis återanvända från 1700-talet och beslag från andra delen av 1800-talet. Huvudentrén är en dubbeldörr klädd med liggande bräder med ett rombformat fönster i varje dörrblad. Troligtvis från 1800-talets senare hälft. Källardörren är svartmålad av järn. Taket är brutet och klätt med enkupigt tegel och har två skorstenar med huvar i plåt.

Trähuset (nummer 3 på kartan)

Huset står på en gråstensgrund med liggande

timmer i bottenvåningen. Fasaderna är panelade med både stående och liggande bräder samt locklist-panel. På den västra fasaden finns luckor av trä. I huset finns fönster med olika karaktärer. Här finns enkla spröjsade bågar samt fönster med mittpost och bågar spröjsade i olika antal rutor. Fönstren omges av både profilerade och enkla omfattningar samt beslag från 1800-talets senare del. Fönsterbräder är av trä. På den södra fasaden finns tre dörrar med liggande, fasad pärlspont samt smidda bandgångjärn, troligtvis från 1800-talets andra hälft. Taket är brutet och klätt med enkupigt tegel.

Interiör

Byggnaderna är mycket välbevarade invändigt och utöver kök och badrum från sent 1900-tal, präglas de av 1800-talets inredning med planlösning och en mängd äldre detaljer bevarade. Dörrarna består i huvudsak av fyllningsdörrar med tre fyllningar från 1800-talet men här finns även äldre dörrar med fyra utanpåliggande fyllningar. Fönster- och dörrfoder samt fotpaneler är till största delen bevarade från 1800-talets senare del i det västra stenhuset. I det östra stenhuset finns snickerier som troligtvis är ännu äldre. Fönstersmygarna är djupa och flertalet har halvfranska fyllningar. I hus 3 på kartan finns ett äldre plankgolv, sannolikt från 1800-talets början. I alla hus finns runda och rektangulära vita kakelugnar från senare delen av 1800-talet samt järnspisar i köken. I det östra stenhuset finns dessutom en ursprunglig murad kupa till spisen från slutet av 1700-talet. I båda stenhusen finns äldre väggfasta skåp. Taket över hus 1 och 3 utgörs av ett välbevarat understruket tegeltak och vind. Takkonstruktionen innebär att takteglet lades på öppen läkt, utan undertak. I Sverige återfinns de understrukna taken numera i några få kulturminnesmärkta fastigheter, de flesta i södra Sverige.

Gårdsplanen och gårdshus

Gården omges av plank med portar mot Gaveliusgatan. Den ena porten leder ned till gårdsplanen via en trappa, den andra leder till det västra stenhusets entré. Gårdsplanen är delvis lagd med gatsten, grov singel och delvis gräsbevuxen. Mot det östra stenhuset och trähuset finns en rundel med växtlighet. År 1805 avstyckades den stora trädgården norr om husen till Barnängen. På Lundgrens Atlas öfver Stockholm från 1885 är gården tätt bebyggd med fler

KAKELUGN I DET VÄSTRA STENHUSET MED FOT-PANELER OCH GOLV FRÅN 1800-TALET S ENARE DEL. FOTO. J MALMBERG.

gårdshus ända fram till 1940-talet. Gårdsplanen användes som en arbetsyta, men när bodarna försvann började planen dekoreras mer och mer. Tidigare fanns en liten rundel med blommor som prydnad. Rundeln är som tidigast känd 1932 men en rundel av det slaget blev populärt i mindre trädgårdar omkring sekelskiftet 1900 och kan därför vara äldre. Bakom det västra stenhuset finns äldre terrasseringar. Gården omges idag av ett rödmålat staket. På gården ligger ett sophus (hus nummer 4 på kartan) med betonggrund, fasad av locklistpanel och tak täckt av plåt. Uthus (nummer 5 på kartan) har en gråstensgrund, väggar av locklistpanel och svartmålade bräddörrar på den södra fasaden. Taket är ett pulpettak klätt med tjärpapp. Huset finns med i brandförsäkring från 1854. Hus nummer 6 på kartan,

är ett stall som finns med i brandförsäkring från år 1803 och beskrivs av brädkorsvirke med plats för två hästar och två vedbodar, foderkulle och brädtak. Mot mitten av 1800-talet omnämns även att taket är tegelklätt med en hiss kappa mot gatan. Idag (år 2013) har stallet en gråstenssockel och fasaderna klädda med brädpanel. Gavlarnas övre del är putsade liksom fasaden mot gatan. Taket är brutet och lagt med enkupigt tegel. Mot gatan finns ett takfönster med fönsterluckor av brädor, sammansatta av äldre bandgångjärn. Mot gården finns en port med snedställda brädor och bandgångjärn samt en äldre fönsteröppning, nu igensatt. På fönsterkarmen sitter äldre näbbslag i en form som var vanlig under 1700-talet, men sannolikt återanvändna.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.